

Iakttagelser över häckande tofsvipor (*Vanellus vanellus* (L.)) och storspovar (*Numenius arquata* (L.)) i Lycksele och Pite lappmarker sommaren 1964

AV SÖREN SVENSSON

Inledning

I ett tidigare arbete (SVENSSON 1964) meddelade jag häckningsfynd av tofsvipa och storspov från Galgatmyren (i nämnda uppsats kallad Sorselemyren) invid Sorsele i Lycksele lappmark sommaren 1963. Då dessa arter tidigare icke påträffats häckande i denna lappmark och överhuvud taget är mycket sparsamma i Lappland genomfördes en mera omfattande undersökning sommaren 1964. Denna undersökning bestod i en inventering av myrområden inom delar av Sorsele, Arvidsjaur och Arjeplog landskommuner. Det visade sig därvid att både tofsvipa och storspov häckade på ett flertal myrar inom området.

I denna uppsats skall redogöras för några av de iakttagelser som gjordes. Redogörelsen är att betrakta som preliminär, då avsikten är att följa de båda arterna inom det aktuella området under en längre följd av år. Därvid skall vissa häckningsbiologiska studier utföras och vidare kommer ungar att individmärkas för att vissa spridningstekniska problem skall kunna undersökas.

Parallellt med denna undersökning är det min avsikt att insamla uppgifter om de två arternas tidigare förekomst och nuvarande status i hela Norrland. Jag vill därför taga detta tillfälle i akt till att efterlysa uppgifter om storspovens och tofsvipans förekomst i de norrländska landskapen. Alla typer av informationer rörande förändringar i populationers storlek, tidpunkt för eventuell invandring till en lokal samt i synnerhet noggranna angivelser om arternas nuvarande förekomst är av stort värde. Uppgifterna bör innehålla upplysning om lokal och datum samt huruvida observationen rör icke häckande eller häckande fåglar och i sistnämnda fallet om bo hittats eller ej. Gäller observationen flyttande fåglar är uppgift om

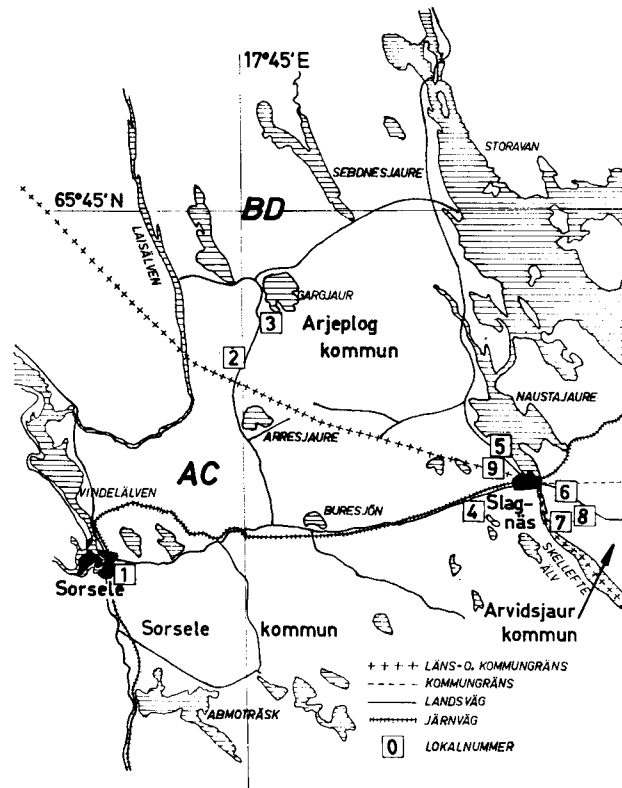

Fig. 1. Karta över de delar av Sorsele, Arjeplog och Arvidsjaur landskommuner inom Lycksele och Pite lappmarker, som varit föremål för inventering. Lokalnumren på kartan motsvarar de nummer som används i texten och som återfinnes i lokalförteckningen på sid. 55.

flyttningsriktningen värdefull för bedömning av eventuella spridningsvägar. Alla uppgifter eller förfrågningar mottages tacksamt av förf. under adress Zoologiska Institutionen, Helgonav. 3, Lund.

Undersökningsområdet och lokalförteckning

Det inventerade områdets omfattning framgår av kartan i fig. 1. Det är givet att detta område icke undersökts i detalj, varför det är tänkbart att något enstaka par undgått upptäckt. Emellertid har alla större myrområden och ett stort antal smärre täckts av inventeringen, varför de erhållna siffrorna torde äga en hög grad av säkerhet.

Nedan följer en uppräknig av de i texten omnämnda lokalerna. Dessa har numererats, och numren och därmed lokalernas läge finnes angivet i fig. 1. Namnen, där sådana finnes, överensstämmer med dem som anges på Generalstabskartorna över området.

- Lokal nr 1. Galgatmyren, omedelbart öster om Sorsele samhälle.
 2. Mäskenåivemyren, 17 km NNO Sorsele.
 3. Myrområde omedelbart söder om Gargjaure by, 20 km NNO Sorsele.
 4. Lessjauremyren, 4,5 km VSV Slagnäs.
 5. Björkuddmyren, 3,5 km NV Slagnäs.
 6. Stenmyren, 3 km OSO Slagnäs.
 7. Myrområde med talrika gölar ca 3 km SSO bron över Skellefte älv vid Slagnäs.
 8. Sjö med smärre myrområden söder om vägen ca 4 km OSO Slagnäs vid Kallkällmyrens västligaste del.
 9. Grästjärn, utdikad sjö 2 km NV Slagnäs.

Lokalerna 6, 7 och 8 utgör delar av samma myrkomplex men de upptas separat då de är skilda från varandra genom åsar och skogspartier.

Nya häckningsfynd av tofsvipa

Sommaren 1963 häckade tofsvipan på Galgatmyren med ca 10 par. Detta år gjordes icke några mer omfattande inventeringar, varför det är okänt i vilken utsträckning arten häckade på andra myrar i trakten. Ett tillfälligt besök gjordes dock på lok. 5, varvid inga vipor påträffades.

Resultaten från 1964 är sammanställda i tab. 1. I tabellens första kolumn upptages antalet säkra häckningar på varje lokal, dvs. häckningar som verifierats medelst fynd av ägg eller ungar. I andra kolumnen upptages det antal ytterligare par som iaktogs och vars beteende klart indikerade häckning. I sista kolumnen är dessa båda siffror summerade. De angivna totalsiffrorna kan betraktas som mycket säkra utom för lokalerna 1 och 7. På lok. 1 kan möjligen ytterligare 2 par ha häckat och på lok. 7 möjligen ytterligare 3 par. Inom området häckade således minst 27 och maximalt 32 par. Det

TABELL 1. Antalet häckande tofsvipepar inom undersökningsområdet. För lokalnumren hänvisas till lokalförteckningen och fig 1.

Lokal nr	Antal verifierade häckningar	Antal ytterligare häckningar	Totala antalet häckningar
1	2	6	8
2	3	0	3
3	4	1	5
4	2	0	2
5	1	0	1
6	1	1	2
7	2	3	5
8	1	0	1
Summa par	16	11	27

framgår också att minst hälften av dessa häckningar kunnat verifieras genom bofynd.

Till tabellen skall fogas ytterligare iakttagelser gjorda på Yxtjernmyren, ca 5 km O Slagnäs. Dessa observationer utgjordes visserligen icke av häckande vipor men de har sitt intresse ändå, enär det finns skäl att antaga att det första ledet i en bosättning kan utgöras av kortare besök eller vistelser på en lokal ett eller flera år innan en senare häckning och fast bosättning kommer till stånd. Således iaktogs den 30.5 fyra vipor på Yxtjernmyren. Vid detta tillfälle förekom olika former av spel och ansatser till parningsförsök. Den 3.6 fanns tre vipor kvar. De varnade praktiskt taget ej alls utan flög undan till andra delar av myren. Den 20.6 sågs endast en vipa och vid senare besök inga alls.

Några säkra slutsatser beträffande vippopulationens utveckling kan ej dras ur det föreliggande materialet. Endast två lokaler besöktes både 1963 och 1964, nämligen nr 1 och 5. På lok. 1 fanns 1963 ca 10 par och 1964 8-10 par varför beståndet kan betraktas som i stort sett oförändrat. På lok. 5 synes en nykolonisation ha skett då vipan ej häckade där 1963 men med 1 par 1964. Som nämnts undersöktes 1964 ett stort antal myrar inom området. Många av dessa syntes utmärkta som häckningsbiotoper för tofsvipan, och goda förutsättningar föreligger således för att eventuella nykolonisationer och spridningar skall kunna följas kommande år.

Att spekulera över hur lång tid vipan häckat inom det aktuella området är givetvis mycket svårt, då äldre uppgifter praktiskt taget saknas. Från Lycksele och Pite lappmarker föreligger följande observationer angivna i litteraturen.

Lycksele lappmark:

1. Stensele kyrkoplats 6.5.1900 (GRAM enl. JÄGERSKIÖLD och KOLTHOFF 1926).
2. Kattisapan, Lycksele socken, maj 1900 (ibid.).
3. Ammarnäs 21.3-slutet av apr. 1923 (ZETTERBERG 1925).
4. På en stor myr några km O Sorsele kyrka 23.4.1914 (WITT-STRÖMER 1914).
5. Lillumman, 1 ex. skjutet apr. 1931 (HOLM 1932).
6. Malå, april 1939 (LARSSON 1941).
7. Umgransele, Lycksele sn, 2 ex. 20.10.1952 (SMÅLANDER 1959).
8. Laivamyren N Tärnasjön, 1 ex. 11.7.1961 (NILSSON 1963).

Pite lappmark:

1. Hällberg, 2 ex. maj 1949 (BRÄNNSTRÖM 1952).
2. Glommersträsk, Arvidsjaur sn, 2-3 par ses årligen under häckningstiden (LUNDMARK 1958).

Det framgår att flertalet observationer är gjorda under april-maj varför man kan antaga att det rör sig om individer som företagit s. k. förlängd flyttning (cf. OTTERLIND 1954). En höstobservation och en sommarobservation finnes, där dock inget anges som kan tyda på att häckning förekommit. Endast observationen från Glommersträsk antyder att häckning torde förekomma där. Intressant är dock att WITT-STRÖMER observerade 1 ex. redan år 1914 på en myr öster om Sorsele kyrka, vilken uppenbarligen måste vara identisk med Galgatmyren. Storleken av den population som nu (1964) bebor trakten antyder att bosättningen icke torde vara alldeles ny. En person som bodde i närheten av Måskenaivemyren berättade vid ett samtal att tofsvipan förekommit på denna plats de tre närmast föregående åren, dvs. 1961-1963. Liknande uppgifter antyder att arten före 1963 observerats även på Galgatmyren (bortsett från WITT-STRÖMERS ovannämnda observation).

Beträffande boplatsernas läge kan det intressanta förhållandet nämnas att samtliga bon legat på myrar opåverkade av mänsklig

TABELL 2. Kläckningsdatum för 14 olika bon av tofsvipa. Tecknet o betyder att datum är bestämt genom att ungarna iaktogs under kläckningen den angivna dagen, × betyder att det angivna kläckningsdatumet har beräknats med ledning av de påträffade ungarernas storlek. Två kryss för samma kull betyder att kläckningen skedde någon av de angivna dagarna.

Lokal nr	Datum i juni 1964														
	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
1										o					
2														×	×
2	o														
2					×										
3				×											
3	o														
3				×											
3				×											
4								×							
5	×														
6					×										
7					×										
7						×	×								
8						×									

kultur. I sydligare delar av landet häckar ju numera merparten av tofsviporna på mer eller mindre extensivt brukade områden. Myrområden har dock valts som boplatser trots att det på vissa av lokalerna (nr 1 och 3) funnits tämligen vidsträckt ängsmarker i omedelbar anslutning till myrarna.

Några häckningsbiologiska data för tofsvipa

Äggantalet var genomgående det normala, nämligen 4 ägg. Endast i ett fall konstaterades en avvikande siffra. På lok. 3 hittades ett bo med 3 ägg den 30.5 och det innehöll fortfarande samma antal ägg den 12.6.

Datum för äggläggnen kunde ej konstateras utom i ett fall, nämligen på lokal nr 2. Boet innehöll 3 ägg natten mellan 27 och 28.5 och 4 ägg den 30.5. Det fjärde ägget bör alltså ha lagts den 28 eller 29.5. Äggläggnen torde dock även i övrigt ha skett i slutet av maj. Det första boet med full kull påträffades den 23.5 (lok. 1), ett annat den 28.5 (lok. 3) och ett tredje den 29.5 (lok. 1)

samt ytterligare två den 2 och 3.6 (lok. 4 resp. 6). Då alla dessa kullar var fullagda vid påträffandet finns dock ingen möjlighet att exakt avgöra lägningsdatum.

Kläckningsdatum har i ett fåtal fall kunnat konstateras med säkerhet, i andra fall har detta datum beräknats med hjälp av storleken hos påträffade ungar. Dessa data framgår av tab. 2. Ur denna tabell synes att nio av de fjorton bona sannolikt kläcktes mellan den 15 och 18.6. Medeldatum är beräknat till den 16.6.

Nya häckningsfynd av storspov

År 1963 häckade 4 eller möjligen 5 par på lok. 1. Sommaren 1964 kunde antalet par beräknas till 5 eller möjligen 6, dock utan att något bo påträffades. Sannolikt har alltså en ökning med 1 par skett. Endast en ytterligare lokal besöktes både 1963 och 1964, nämligen nr 5. Där varnade tre storspovar den 22.6.1963 och 2 ex. vid flera tillfällen 1964. I tab. 3 finnes lokalerna från 1964 uppräknade med uppgift om antalet sannolikt häckande par. Som nämnts kunde i intet fall häckning verifieras med bofynd men fåglarnas uppträdande var i samtliga fall sådant att starka indicier för häckning kunde anses föreligga. Förutom de i tabellen upptagna iakttagelserna skall ytterligare en observation omnämnas, där fågelns uppträdande ej kunde sättas i samband med häckning. Den 30.5. 1964 sågs 1 ex. på en torrlagd timmerupplagsplats 2 km NO om Slagnäs. Fågeln lyfte och flög ut över den intilliggande Hästmyren.

TABELL 3. Antalet häckande storspovar inom undersökningsområdet. För lokalnumren hänvisas till lokalförteckningen och fig. 1.

Lokal nr	Antal sannolika häckningar
1	5
2	1
3	1
5	1
9	1
Summa par	9

Totalt häckade således med största sannolikhet 9 par storspov inom det undersökta området. Liksom för tofsvipans del antyder detta att bosättningen icke är alldeles ny.

Storspoven synes vara mycket sparsamt iakttagen inom Lycksele och Pite lappmarker tidigare. I litteraturen har jag endast funnit följande tre uppgifter.

Lycksele lappmark:

1. Rastande storspovar iakttogs vid Laisholm i Tärna under perioden 1879–92 av G. LINDAHL samt möjligen åren 1900 och 1907 av A. HAUGAN (HOLM 1927).
2. Tre ungfåglar skjutna i Stensele den 18.8.1889 (K. GRAM enl. JÄGERSKIÖLD och KOLTHOFF 1926).

Pite lappmark:

1. 7 ex. uppehöll sig i flock hela häckningstiden vid Baktsjaur, Arvidsjaur sn, år 1952. Arten återkom den 5.5.1953 till samma plats (BRÄNNSTRÖM 1953, 1955).

Förekommer ett konkurrensförhållande mellan storspov och småspov?

Då två närstående arter förekommer inom samma område bebor de i regel olika biotoper eller utnyttjar olika födoresurser. När två sådana arter, som sedan länge bebott skilda geografiska områden men likartade biotoper, konfronteras med varandra genom att den ena arten eller båda utbreder sig över nya områden uppstår speciella problem. Sedan gammalt är småspoven (*Numenius phaeopus* (L.)) en nordlig art och storspoven en sydlig. Deras utbredningsområden har länge varit åtskilda. I och med att storspoven, liksom många andra fågelarter i vårt land, utbrett sig norrut har dess häckningsområde delvis kommit att sammanfalla med småspovens. Så länge storspovens expansion huvudsakligen inskränkte sig till kustlandskapen och de extensivt brukade områdena längs de större älvdalarna i Norrland kom detta ej att betyda någonting i förhållandet till småspoven då det fortfarande fanns en fungerande naturlig gräns mellan dem. I och med att storspoven, så som den har i Sorseletrakten, börjat häcka på myrområden där även småspoven häckar kommer eventuell konkurrens mellan de båda arterna att få betydelse.

I samband med de ovannämnda inventeringarna gjordes även anteckningar över småspovens förekomst. Det kunde konstateras att på fyra av fem lokaler där storspov häckade fanns icke någon småspov och på sex andra lokaler där småspov iakttogs, sågs icke storspov. Enda undantaget var lok. 1, där 2 par småspov häckade tillsammans med 5, ev. 6, par storspov. Intressant är dock att notera att 1963 häckade 4, ev. 5, par småspov men endast 4, ev. 5, par storspov. Samtidigt som storspoven ökat med 1 par har småspoven minskat med 2 par. Naturligtvis är materialet som här framlagts alltför litet och osäkert för att säkra slutsatser skall kunna dras. De noterade förändringarna på lok. 1 kan lika gärna tillskrivas naturliga fluktuationer som konkurrens och förhållandet att de båda arterna normalt icke påträffats på samma lokaler kan bero på smärre skillnader i biotopkraven. Något som kan tyda på att direkta aggressioner förekommer mellan småspov och storspov har iakttagits vid endast ett tillfälle. Det var en storspov som energiskt och målmedvetet jagade bort en småspov över Galgatmyren. En annan iakttagelse som eventuellt kan ha sitt intresse i detta sammanhang gjordes vid talrika tillfällen likaledes på Galgatmyren. Småspovens spel avvek icke från det normala, sådant det kunde avlyssnas på ett flertal andra myrar. Däremot avvek storspovens spel, åtminstone vissa individers, markant från det som kan höras i södra delen av Sverige och som oftast hördes i Sorseletrakten. Storspoven hade ofta i slutfasen av sitt spel komponenter som i kvalitet mycket överensstämde med småspovens motsvarande moment. Man kan förklara ett sådant fenomen med att storspovens spel icke i detalj är genetiskt bundet utan att vissa möjligheter till inläring och modifikation finns. Vilka konsekvenser och orsaker ett sådant fenomen kan få eller ha är oklart men då spelet ofta utgör ett fundamentalt inslag i häckningsbeteendet och kan ingå som ett viktigt moment vid upprättandet av beståndens fördelning inom ett område (cf. WYNNE-EDWARDS 1962) kan den relaterade observationen vara av betydelse.

En observation som nära ansluter till diskussionen ovan har gjorts av PERSSON (1943). På en myr vid Ånnsjön häckade ett storspovpar. Vid ett tillfälle iakttogs även en småspov på samma myr i närheten av storspovarnas häckningsplats. En av storspovarna attackerade denna småspov och drev bort den ända till kanten av myren. Det aktuella året häckade icke någon småspov på myren, vilket PERSSON antyder kan ha samband med storspovarnas närvaro.

Summary

Observations on breeding lapwings and curlews in southern Swedish Lapland in 1964.

In this paper reports on breeding lapwings and curlews in Lycksele and Pite lappmarker are given. The area mapped in fig. 1 was investigated in the summer of 1964 and on the localities indicated with figures 27 pairs of lapwings and 9 pairs of curlews were found. Both species are very rare as breeders in Lapland.

Litteratur

- BRÄNNSTRÖM, Å., 1952. Om fågelfaunan i Arvidsjaur socken, Pite lappmark. *Norrbottnens Natur* 1952: 24-33.
- 1953. Fågelobservationer sommaren 1952 i Baktsjaur, Arvidsjaur socken. *Norrbottnens Natur* 1953: 15-17.
- 1955. Fågelobservationer under 1953 i södra Arvidsjaur socken. *Norrbottnens Natur* 1955: 6-9.
- HOLM, O., 1927. Några fågelarters förekomst inom övre Norrland. *Fauna och Flora* 22: 26-34.
- 1932. Faunistiskt småplock från Tärnafjällen och Västerbottens kustland. *Fauna och Flora* 27: 6-12.
- JÄGERSKIÖLD, L. A., och KOLTHOFF, G., 1926. *Nordens fåglar*. 2. uppl. Stockholm.
- LARSSON, M., 1941. Ornitologiska anteckningar från Malå, Västerbotten. *Fauna och Flora* 36: 233-235.
- LUNDMARK, S., 1958. Fågelobservationer från Glommersträsk, södra Arvidsjaur socken. *Norrbottnens Natur* 1958: 23.
- NILSSON, L., 1963. Fågeliakttagelser vid Ammarfjället juli 1961. *Fauna och Flora* 58: 69-72.
- OTTERLIND, G., 1954. Flyttning och utbredning. *Vår Fågelvärld* 13: 1-31, 83-113, 147-167, 245-261.
- PERSSON, C., 1943. *Fåglar vid Ännsjön*. Uppsala.
- SMÅLANDER, B., 1959. Fågelanteckningar från södra Lappland. *Vår Fågelvärld* 18: 162-163.
- SVENSSON, S., 1964. Häckningsbiologiska och faunistiska notiser rörande Sorsele-traktens fågelfauna sommaren 1963. *Fauna och Flora* 59: 24-34.
- WITT-STRÖMER, B., 1914. Ornitologiska meddelanden. *Fauna och Flora* 9: 190.
- WYNNE-EDWARDS, V. C., 1962. *Animal dispersion in relation to social behaviour*. Edinburg and London.
- ZETTERBERG, H., 1925. Bidrag till kännedomen om fågelfaunan i Sorsele sockens fjällområde. *Fauna och Flora* 20: 119-139.